

MARC CONCEPTUAL I RECOMANACIONS

A continuació es presenta el document “Marc conceptual i recomanacions” creat l’any 2021 per l’Observatori del Deute en la Globalització (ODG), redactat per Blanca Bayas Fernández, investigadora sobre béns comuns i ecofeminismes. L’ODG és una organització de recerca i activisme per la justícia climàtica, la justícia financera i la defensa dels béns comuns des d’una perspectiva ecofeminista. Elabora anàlisi crítica de processos complexos i/o estructurals, per mostrar els impactes i riscos visibles (i no visibles) del sistema polític i econòmic, produint eines que faciliten la interpretació del context actual. Tenen la voluntat de fer incidència política i denúncia dels actors polítics i econòmics que identifiquen com a responsables. També una plataforma oberta a la participació, el debat i a l’acció, que promou la creació de xarxes i espais de construcció d’alternatives.

L’ODG ha col·laborat amb la Fundació Akwaba i en la segona fase del projecte *Fem Eco: connectem el gènere i el medi ambient amb una visió de justícia global*.

Tot seguit, es treballa la visió dels ecofeminismes per comprendre i donar resposta als reptes actuals i es descriuen alternatives des de la perspectiva de drets per construir les transicions ecosocials. També es proposen recomanacions pedagògiques per fer un apropament a aquests temes tan complexos i poder treballar-los en profunditat amb l’alumnat i el professorat a través dels mòduls formatius proposats en aquesta guia pedagògica.

1. Els ecofeminismes: visions per comprendre i donar resposta als reptes actuals

El context i les conseqüències de la pandèmia de la covid-19, estesa de manera general per tot el món el 2020, només ha fet que reafirmar el que una àmplia diversitat de corrents dins els feminismes, ecologismes, economia social i solidària o des de la dimensió dels béns comuns i la defensa dels serveis públics ja anaven denunciant: **el món està immers en una crisi sistèmica multinivell i necessitem un canvi de model.**

El document present pretén introduir algunes idees sobre una de les mirades que comparteixen aquest diagnòstic. Ens referim als **ecofeminismes**.

Què són els ecofeminismes?

Els ecofeminismes formen un corrent teòric, una proposta política, un(s) moviment(s) social(s) i una proposta vital que destaca la connexió entre la dominació, l'explotació i la degradació de la Terra i la naturalesa no humana, i l'opressió de les dones^{1,2} i altres grups socials (pobles originaris, persones racialitzades, LGTBI, entre altres). Els sistemes de dominació responsables d'aquesta subordinació són el sistema capitalista i l'heteropatriarcat.

L'enfocament que tenen en comú els ecofeminismes és posar la vida al centre en lloc del capital, per respectar els processos de la naturalesa i per assegurar unes condicions de vida adequades i desitjades, ambientalment sostenibles, definides de manera democràtica i que assegurin l'equitat entre sectors poblacionals. L'objectiu és tenir possibilitats reals de reproducció biològica i social, cosa que implica la resignificació dels treballs de cures –a través de la seva identificació, valoració i redistribució– i la defensa i regeneració del medi ambient en condicions per a la seva sostenibilitat.

Font: portal web de l'Observatori del Deute en la Globalització

¹ Escrivim dones* (amb asterisc) per fer referència a dones en la dimensió àmplia del terme i incloent altres identitats dissidents, com són les lesbianes o les persones trans.

² Al llarg del text no s'utilitzarà el concepte dones* amb asterisc tal com s'explicita al peu de pàgina anterior.

Quan parlem de crisi multinivell fem referència a un conjunt de situacions d'emergències a què ens ha abocat l'actual sistema socioeconòmic, que vulnera els drets de les persones i genera desigualtats, a més d'implicar l'extinció d'espècies, l'esgotament de recursos naturals i més desastres ambientals derivats del canvi climàtic.

Unes emergències que estan interrelacionades i que no es poden entendre separatament sinó en interacció. Tres grans dimensions d'aquests contextos d'emergències són:

- **Emergència feminista o de cures:** l'actual sistema s'assenta sobre les bases de beneficiar-se del temps i el treball de les dones i altres col·lectius socials oprimits, dedicats a les cures (tasques reproductives, de la llar, de cures d'infància i gent dependent, etc.) per sostenir el model productivista. Aquesta situació ens ha portat a una crisi socioreproductiva en la qual, per una banda, s'aprofita d'aquest treball i, per l'altra, s'ubica en un context de precarietat i explotació (treballs poc reconeguts, no pagats o mal pagats, fenòmens migratoris feminitzats).
- **Emergència social:** emergència derivada i amb relació a l'emergència anterior. Les polítiques de privatització i mercantilització dels béns i serveis, juntament amb les mesures d'austeritat i de retallades del sector públic –especialment contundents durant les últimes dècades–, han portat a augmentar les desigualtats socials i que sectors importants de la societat no tinguin cobertes les necessitats bàsiques com són la salut, l'educació, l'habitatge i l'accés a subministraments.
- **Emergència climàtica:** és l'emergència que fa referència a les vulneracions del medi natural i que implica les explotacions i destruccions dels ecosistemes planetaris, inclosa l'extinció d'espècies. Els estudis científics més rigorosos alerten que ultrapassar els 2 graus d'augment de la temperatura mitjana al planeta –respecte dels nivells pre-industrials, és a dir, cap al 1750– implicaria efectes devastadors i irreversibles en els ecosistemes.

Les desigualtats en el sistema socioeconòmic vigent

L'actual model se sustenta en un conjunt de sistemes d'opressió. Cadascun dels sistemes d'opressió tenen les seves especificitats, però hem d'entendre que són sistemes complementaris, que s'interrelacionen i que, així mateix, formen part els uns dels altres. Estem parlant del capitalisme, el patriarcat, el colonialisme, el racisme, el capacitisme, l'heteronormativitat... Una denominació possible per referir-s'hi és el capitalisme (cis)(hetero)patriarcal.

Aquests sistemes construeixen la nostra perspectiva sobre el món i impliquen una dualització i jerarquització. Les jerarquitzacions impliquen situacions d'avantatge i privilegis per a alguns sectors, i situacions de desavantatge i d'opressió per a uns altres. És a dir, que comporten desigualtats.

La interacció de sistemes afecta sobretot les dones i altres col·lectius socials als marges o discriminats, com les persones migrades, racialitzades, amb diversitat funcional i LGTBIQ+.

És important entendre que aquestes variables jerarquitzadores es concreten també amb diferències segons el context geogràfic i el moment històric. Existeixen perquè estan construïdes socialment –és a dir, que tenen un valor atribuït en la dimensió social–, cosa que implica que també poden ser des-construïdes, de manera que no es perpetuïn les discriminacions.

L'emergència climàtica és una realitat perquè els processos biofísics fonamentals per poder garantir la reproducció de la natura es veuen vulnerats. En aquest sentit, hi ha **nou límits planetaris**, que són interdependents i impliquen la xarxa de seguretat de la humanitat. Aquests límits són:

1. La regulació del clima
2. El ritme d'extinció de la biodiversitat
3. Els cicles del nitrogen i el fòsfor
4. L'esgotament de l'ozó estratosfèric
5. L'acidificació dels oceans
6. L'ús d'aigua dolça
7. Els canvis en l'ús del sòl
8. La contaminació atmosfèrica per aerosols
9. La contaminació química de sòls i aigua

Actualment, els quatre primers límits ja s'han sobrepassat. Així, ens trobem en una situació de **translimitació**, que implica la destrucció de les estructures que permeten que es regeneri la vida (Fundesplai, 2020).

En un context de translimitació, la comunitat científica alerta que les **conseqüències de la crisi climàtica** si l'escalfament mundial arriba als 2 graus d'augment de la temperatura mitjana al planeta poden resultar greus. Es concretarien en els següents fenòmens (Maristany, B., Flores, M. i Rius, J., 2021):

1. Desertificació i degradació de la terra
2. Escassetat d'aigua
3. Dificultat d'accés als aliments
4. Augment del nivell del mar
5. Increment dels fenòmens climàtics extrems
6. Augment i empitjorament de les situacions de desigualtat social
7. Deteriorament de la salut planetària

És important afegir que travessant les tres grans dimensions d'emergències esmentades, hi ha també una **crisi política i de representació** -crisi del model democràtic-. Són justament les línies o mesures aplicades per les elits polítiques en els diversos contextos, i especialment en l'anomenat Nord global, les que per omissió, insuficients o directament perjudicials han portat a aquest context.

Finalment, en una dimensió mundial i general, aquest conjunt d'emergències i crisis multinivell es considera, pel seu caràcter tan estructural, una **crisi civilitzadora**; com hem mencionat, una **crisi sistèmica**.

Darrere cadascuna de les crisis descrites, i en conjunt, trobem una més gran afectació dels col·lectius als quals s'ha fet menció al requadre sobre desigualtats. Per posar-ne només un exemple en la dimensió climàtica, el 80% de les persones refugiades per motius relatius als fenòmens climàtics són dones.

2. Alternatives: des de les falses solucions fins al decreixement i les sobiranes

És important alertar que en la dimensió de les alternatives també hi ha propostes que emmarquem en la dimensió de les **"falses solucions"**, com són les iniciatives al voltant de la idea de construcció d'un **"capitalisme verd"** o de **greenwashing**. Tenint en compte que el sistema tendeix a l'acumulació de capital sense tenir en compte la seva (re) distribució, i que es regeix per la falsa premissa de creixement il·limitat -tot i que el planeta i els recursos són finits-, la idea de **"capitalisme verd"** és un oximoron. El **greenwashing** implica mesures de caràcter ambiental que institucions o empreses apliquen per millorar la seva imatge, però que són parcials, insuficients o, fins i tot, contraproductes en la defensa ambiental o ecologista.

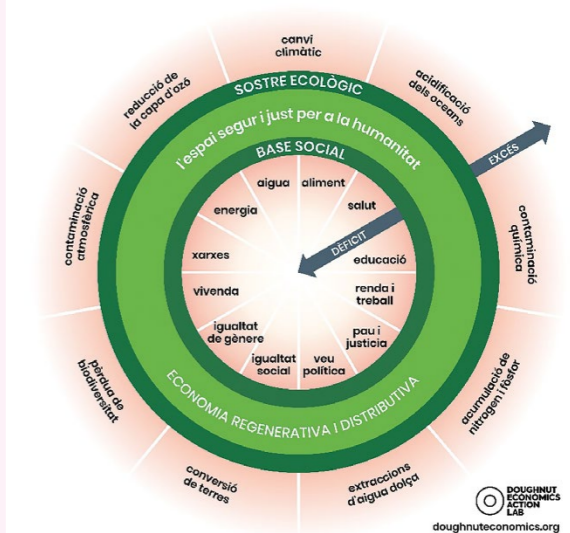
Un exemple de **"falsa solució"** és aprovar la producció d'energies renovables, com són les hidroelèctriques, els molins de vent i els parcs solars -i que implicarien en principi una proposta més neta-, però construïdes en zones on les seves comunitats no aprofitaran aquesta energia, o fins i tot s'hauran de desplaçar per a la seva localització. També es poden donar contradiccions com que aquestes construccions s'hagin realitzat, per exemple, amb energies fòssils o que s'ubiquen en reserves naturals o camps de conreus que poden permetre la sobirania alimentària.

Aquesta realitat es dona des del territori català fins a comunitats rurals de països del Sud on, a més, poden acabar abocant-hi els residus derivats de tot el procés. És important tenir consciència que la utilització de recursos sempre té impactes en algun lloc del planeta -encara que s'importin o s'exportin tant la producció com els residus-, moltes vegades amb relacions desiguals Nord global-Sud global, i també hi ha una lògica extractiva i de dependència de l'àmbit urbà respecte a l'àmbit rural. Així, molts d'aquests recursos provenen d'energies materials/minerals extretes de reserves naturals del Sud global.

Davant aquest context global, hostil per al conjunt de les vides i els ecosistemes, les respostes són múltiples i es van produint des que el mateix sistema produeix i reproduïx aquests diferents tipus d'explotacions i emergències. Aquestes respostes abasten des d'**alternatives a problemes concrets en la dimensió social, de cures o climàtica, fins a un canvi de model d'arrel**.

Algunes de les iniciatives venen de les pràctiques dels feminismes, ecologismes, economia social i solidària o des de la dimensió dels béns comuns i la defensa dels serveis públics. En l'encreuament d'aquestes mirades trobem les **propostes ecofeministes**.

Una proposta explicativa que **posa en comú els nou límits del planeta** als quals s'ha fet referència amb el que serien necessitats i drets socials bàsics és la que proposa la investigadora Kate Raworth al **"Quadre Espai Segur i Just per a la societat"** plasmat en la imatge següent:

Font: Barcelona Més sostenible <https://www.barcelona.cat/barcelonasostenible/ca/entitats-i-empreses/bulleti/638/barcelona-se-suma-a-la-xarxa-de-ciutats-de-leconomia-del-donut-per>, extret de les teories de Raworth, K., 2013.

El quadre explica i creua la importància de no sobrepassar els nou límits biofísics (sostre ecològic), tot assegurant les necessitats humanes a cobrir (sòl social) per assegurar la sostenibilitat de la vida al planeta, tant quant a cura dels ecosistemes com a la garantia de drets bàsics de les persones. En la dimensió social, es refereix a l'alimentació, salut, educació, renda i treball, pau i justícia, participació política, equitat social, igualtat de gènere, habitatge, xarxes, energia i aigua (Raworth, 2013).

Què és el decreixement?

El decreixement, com els ecofeminismes, és una mirada que ens ajuda a entendre la complexitat del nostre entorn ecosocial i el model econòmic actual per posar en valor les alternatives existents i imaginar nous models.

És una proposta social i política que en la seva base advoca per disminuir, de manera controlada i progressiva, la producció que propugna l'actual model econòmic. És també una visió que assenyala la impossibilitat de reconciliar un model basat en el creixement econòmic amb la sostenibilitat i qualitat de la vida, buscant trobar un millor equilibri entre l'activitat humana i la natura.

Les responsabilitats de l'extractivisme en els territoris i el nivell de consum de recursos (alimentaris, energètics, etc.) segons les realitats socials és molt desigual. D'una banda, les direccions de grans empreses transnacionals -en moltes ocasions establertes en països occidentals- concentren capital i es beneficien econòmicament de l'espoliació de recursos naturals. Una part molt important del seu consum es realitza per part de les poblacions del Nord global, però també de manera desigual segons col·lectius socials en situació més o menys afavorida. De l'altra, són les poblacions dels països de l'anomenat Sud global les més perjudicades pels impactes de l'extractivisme, a

la vegada que pateixen una greu vulneració de drets perquè no tenen en molts casos totes les necessitats bàsiques cobertes, com una correcta alimentació, un habitatge digne i/o accés a energia per a consum domèstic, entre més. Per tant, les alternatives de decreixement impliquen una millor distribució dels recursos necessaris per a la vida en equilibri amb el medi natural.

Moltes de les mirades crítiques coincideixen a remarcar la necessitat de fer transicions ecosocials cap a nous models que posin les persones i els ecosistemes al centre, en lloc del capital, i on les propostes ecofeministes i de decreixement encaixarien. Aquestes iniciatives, algunes de les quals es van visibilitzar durant la pandèmia de la covid-19, provenen principalment de la societat civil organitzada.

Les propostes de transformació del model social i econòmic vigent cap a un que tingui en compte el benestar social, així com els recursos i els límits del planeta, estan integrades per iniciatives públiques i propostes comunitàries i autogestionades. Aquestes comprenen des d'una més gran inversió i planificació pública en béns i serveis socialment necessaris, passant per la regulació de la normativa i taxes impositives de les empreses -sobretot les transnacionals- amb relació a la dimensió social i els impactes en el medi, fins a transicions en el món del treball³.

³ Creació d'ocupació en els sectors que impliquen tasques socialment necessàries per rellevar les activitats contaminants i no prioritàries per al benestar de les persones.

3. Comuns, sobiranes ecofeministes i la perspectiva de drets per construir les transicions ecosocials

Per bastir les transicions ecosocials i construir nous models que impliquin la sostenibilitat de la vida, és indispensable integrar la perspectiva dels béns comuns, les sobiranes i l'accés a drets com a horitzons de models que tinguin en compte, per una banda, els límits biofísics i, per l'altra, la cobertura de necessitats humanes amb equitat i de manera democràtica.

Quan fem referència als comuns i les sobiranes parlem d'aigua, energia, aire net, sòls fèrtils, boscos, aliments, processos que regeneren els (eco) sistemes vius, però des d'una perspectiva ecofeminista també d'habitatge, salut, educació i cures. Els comuns són tots aquells recursos col·lectius vitals per desenvolupar les nostres vides quotidianes i satisfer les nostres necessitats com a part d'una comunitat, des d'una òptica d'equitat, sostenibilitat, inalienabilitat i democràcia⁴, i desterrant l'acumulació, la propietat privada i la precarietat (Bayas, B. i Bregolat, J., 2021).

Els comuns i les sobiranes ecofeministes, també des de la dimensió de drets, inclourien, doncs, aquells camps necessaris per a la reproducció de la vida, àmbits que en el cas de l'economia clàssica s'han classificat en l'esfera productiva i reproductiva alhora, tot i estar interrelacionades i ser necessàries des d'aquesta doble dimensió. Els principals camps que integren les dues esferes són: energia, aigua, alimentació, urbanisme i territori, cures, salut, i educació i cultura.

De manera aterrada, i integrant la mirada ecofeminista a cada camp, inclouríem:

- **Sobirania alimentària:** aquest concepte implica el dret dels pobles, les comunitats i els països a definir les seves polítiques agrícoles, pastorals, laborals, de pesca, alimentàries i agràries que siguin ecològicament, socialment, econòmicament i culturalment apropiades a les seves circumstàncies úniques (declaració política del Fòrum d'ONG/OSC per a la Sobirania Alimentària, 2002). La sobirania alimentària amb perspectiva ecofeminista integraria des de la presa de decisió en matèria de tota la cadena de producció i distribució fins a la seguretat del seu accés a una bona alimentació de les dones i altres col·lectius socials als marges o discriminats, com les persones migrades, racialitzades, amb diversitat funcional i LGTBIQ+.
- **Sobirania energètica:** fa referència al dret dels individus conscients, les comunitats i els pobles a prendre les seves pròpies decisions respecte a la generació, distribució i consum d'energia, de manera que aquestes siguin apropiades a les circumstàncies ecològiques, socials, econòmiques i culturals, i sempre que no afectin negativament tercers (Xse, 2018). Les dones i altres identitats dissidents hem estat històricament excloses de l'accés necessari als recursos energètics i a la presa de decisions sobre aquests, així com els territoris i ecosistemes s'han vist alterats per les lògiques extractivistes. La sobirania energètica ecofeminista implicaria l'accés i la decisió sobre aquests recursos en equilibri amb el medi.

⁴ L'equitat entesa com la redistribució dels recursos i l'accés universal; la sostenibilitat, com el reconeixement dels límits biofísics del planeta, i garantia dels processos de reproducció social de les generacions futures; la inalienabilitat, com l'extracció dels recursos dels cicles d'acumulació financera i valorar-los pel seu valor d'ús; i finalment, la democràcia, la participació radical de les habitant en la presa de decisions.

- **Dret col·lectiu a l'aigua:** s'entén com el dret de l'aigua com a bé comú, essencial per a la vida i un recurs necessari per ser gestionat democràticament i públicament. Amb, per i des del conjunt dels veïns i veïnes dels municipis (AMAP, 2021). D'igual manera que amb l'energia, les dones i altres col·lectius socials als marges o discriminats, com les persones migrades, racialitzades, amb diversitat funcional i LGTBIQ+ patim especialment l'inaccés al subministrament d'aigua i a la presa de decisions sobre els recursos hídrics, que són gestionats per lògiques principalment privatitzadores i de mercat. El dret de l'aigua, des d'una perspectiva ecofeminista, col·lectiva i comunitària, implicaria l'accés universal i decisió participada des d'una dimensió publicocomunitària, en equilibri amb els recursos naturals.
- **Dret al territori rural i urbà:** ens referim al dret a la utilització de l'espai, rural i urbà, i a la satisfacció de necessitats al mateix espai. Als diferents espais que habitem –cases, carrers o places–, el model respon principalment a les experiències i necessitats d'un subjecte masculí i a l'explotació econòmica. A partir d'aquesta lògica, l'urbanisme i l'arquitectura han promogut l'exclusió de les dones de l'espai urbà, així com d'altres subjectivitats no hegemòniques, com ara persones racialitzades, grans, criatures o gent amb diversitat funcional (Col·lectiu Punt 6, 2019). Un espai urbà o rural ecofeminista prioritzaria conciliar les tasques de cures amb les productives, així com les de socialització i participació, en equilibri amb els recursos naturals i el conjunt d'ecosistemes.
- **Dret col·lectiu a les cures:** és el dret de totes les persones, al llarg de la vida, a ser i sentir-se lliures de cuidar i ser cuidades, en relacions de reciprocitat. Implica dotar-nos de la capacitat de decidir sobre quan, com i a qui volem cuidar; de quan, com i per qui volem ser cuidades, inclòs el dret de dir que no a les cures (Colectiva XXK, 2020: 20). Les cures han estat històricament poc valorades i realitzades majoritàriament per les dones i altres identitats dissidents. El dret col·lectiu a les cures passaria per visibilitzar-les, valorar-les i redistribuir-les.
- **Dret a la salut:** les dones i altres identitats dissidents pateixen la construcció d'un sistema sanitari i d'un model de salut des d'una mirada masculina. Els tractaments i l'educació en salut hegemònics estan pensats des de la perspectiva del subjecte masculí, i les necessitats en salut de les dones i altres identitats dissidents i poc reconegudes són sovint considerades menys prioritàries i infravalorades. Una perspectiva de dret a la salut feminista i de sobirania corporal comporta la garantia de decidir sobre el propi cos, a tenir dret a la salut física i psicoemocional, incloent-hi els drets sexuals i reproductius, i l'erradicació de la violència masclista (Associació Drets Sexuals i Reproductius, 2021).
- **Dret a l'educació i la cultura:** el dret a l'educació només es pot garantir des d'una escola inclusiva, de qualitat, pública, laica i feminista. La producció de coneixement no es pot regir per les lleis del mercat, necessitem una educació per a la justícia social, des del pensament crític. La perspectiva feminista porta cap a un nou ordre social sense opressions ni privilegis, sense violències, sense masclisme ni homofòbia, sense racisme ni capacitisme, un ordre on l'escola es pensa i s'organitza transversalment, amb caràcter comunitari i posant les cures al centre (Associació Rosa Sensat, 2021).

4. Xarxes internacionals i locals d'incidència i denúncia per a una justícia climàtica i de gènere

Durant els últims anys, dos moviments socials han destacat pel seu poder de mobilització i convocatòria, però també per la seva diversitat i riquesa en la dimensió de les propostes i alternatives: el feminista i en favor del clima.

Per una banda, el moviment feminista està en auge des de fa algun temps, amb fites i moments clau de demostració de força, com les vagues feministes que des del 8 de març de 2018 van fer un salt endavant i van passar a ser multitudinàries i amb repercussió a escala mundial. Per l'altra, i també durant els últims anys, els moviments a favor del clima han crescut exponencialment. Neixen nous i crítics moviments des de la societat civil a Europa com Extinction Rebellion, By 2020 We Riseup o els moviments juvenils que s'estan difonent per diferents països com són Fridays For Future.

Així, la lluita contra les violències patriarcales i la inajornable transició socioecològica apareixen com dos grans reptes que cal afrontar col·lectivament per posar la vida al centre i garantir les condicions per gaudir de vides que mereixin ser viscudes. Precisament, l'ecofeminisme recull aquest doble repte i constitueix un corrent de pensament i d'acció imprescindible en el present i en el futur.

Al territori català les mobilitzacions per les sobiranes enfront dels conflictes ambientals i l'extractivisme; la defensa dels serveis públics i bàsics; i les lluites contra les violències masclistes i patriarcales, també estan en un moment de creixement, ja sigui a través de moviments més amplis o d'espais no mixtos. En aquests encreuaments trobem les propostes ecofeministes. Propostes que es realitzen i s'enforteixen amb el treball en xarxa, amb referents d'iniciatives de l'àmbit rural, però també urbà; d'experiències de moviments i defensores dels cossos-territori en contextos del Sud global –com són la Marxa Mundial de les Dones o Via Campesina–, i des de la dimensió de la solidaritat internacional.

Exemples de moviments i lluites amb perspectives ecofeministes al territori català

A Catalunya també existeixen diversitat de propostes amb perspectives ecofeministes en àmbits com són el de les cures, l'energia, l'accés a aigua, la sobirania alimentària, l'urbanisme, l'àmbit sanitari i socio-sanitari i l'educació, entre altres. Darrere de moltes d'aquestes alternatives tenim dones en primera línia de lluita i de construcció, perquè com que tenen delegades socialment les tasques reproductives i de cures, dins i fora de les llars, hi ha molta consciència de la importància dels serveis públics i els béns comuns.

Alguns exemples són:

- Les lluites en defensa del territori i contra la construcció de megainfraestructures i altres projectes extractivistes, com són la Plataforma en Defensa de l'Ebre, SOS Costa Brava, i SOS Baix Llobregat i l'Hospitalet, per posar-ne alguns exemples.
- Les ramaderes i defensores de la sobirania alimentària, com són Ramaderes de Catalunya i cooperatives per a la transició agroecològica.

- Les activistes pel dret a l'habitatge o l'accés a subministraments bàsics (aigua, energia), com són la Plataforma d'Afectades per la Hipoteca, el Sindicat de Llogateres, la Xarxa per la Sobirania Energètica, l'Aliança contra la Pobresa Energètica i Aigua és Vida.
- Les lluites dels moviments, sindicats i cooperatives de les treballadores de la llar, com són el Sindicat SAD de Cuidadores Municipals, Sindillar/Sindihogar i Mujeres Pa'lante; així com de la sanitat i l'educació.

Iniciatives que aposten per les remunicipalitzacions, les cooperatives de treball sense ànim de lucre, per models de cogovernança i col·laboracions publicocomunitàries. Serveis relocalitzats, que siguin accessibles i proveïts des de la proximitat. En definitiva, models més sostenibles, resilents, democràtics, sobirans i que tinguin en compte l'impacte en els territoris, urbans i rurals, al nostre context i al Sud global.

5. Glossari o conceptes clau: petjada ecològica, antropocè i capitalocè, justícia climàtica i justícia ambiental, i justícia de gènere

A part dels conceptes descrits, veiem útil definir alguns conceptes complementaris que poden exposar-se en els debats a les aules:

- **Petjada ecològica:** la gran majoria de les activitats que es realitzen cada dia impliquen el consum de recursos naturals (energia, aigua, fusta, etc.), la generació de residus i l'ocupació d'un espai per poder portar a terme aquestes accions. La nostra llar requereix un consum d'energia per tal que els electrodomèstics i els aparells elèctrics funcionin. El consum de productes relacionats amb l'alimentació, la neteja, l'oci, el transport, etc. implica el consum de recursos i la generació de tot un seguit de residus.

Totes aquestes activitats "ocupen" un espai físic en el nostre planeta. Aquest espai físic és el que anomenem petjada ecològica o, dit d'una altra manera, la superfície biològicament productiva (boscos, prats, cultius i mars) necessària per produir els recursos que consumim i per absorbir els residus que generem (XTEC, 2021).

- **Antropocè i capitalocè:** serien el nou període geològic, que substituiria l'actual fins ara, denominat holocè, i que estaria definit per l'impacte de les activitats humanes sobre els ecosistemes i el planeta. El terme es va popularitzar l'any 2000 de la mà d'un premi Nobel de química, Paul Crutzen. L'inici del període encara s'ha de concretar, però es mouria entre la Revolució Industrial del segle XVII i la primera bomba atòmica del 1945 a Nou Mèxic. Alguns autors s'atreveixen a fer-lo regular fins a l'inici de l'agricultura.

Estem parlant, doncs, d'un període en el qual es produirien uns efectes massius sobre els ecosistemes del planeta sense precedents i que deixarien registre al sòl. Això inclou l'extinció d'animals, amb la corresponent pèrdua de biodiversitat, un fet que ja s'està produint a una velocitat alarmant (Limnos, 2021).

Autors com Jason W. Moore i Donna Haraway són crítics amb el concepte *antropocè* i proposen anomenar-lo *capitalocè*, una manera de fer èmfasi en la indubtable responsabilitat del sistema capitalista en aquest canvi d'era.

- **Justícia climàtica i justícia ambiental:** els dos conceptes estan relacionats amb el dret de tots els éssers humans a un medi ambient sa i a recursos naturals saludables com la terra, l'aigua, aliments, habitatge i aire, que són necessaris per a la seva supervivència. La justícia climàtica es refereix específicament al fet que tots els éssers d'aquest planeta compartim un recurs essencial per a la vida que és el clima, indispensable condició per a la supervivència. Això també està relacionat amb els drets polítics, en el sentit que tots els pobles i col·lectius tenen dret a determinar el seu propi futur, a tenir accés a una informació de qualitat, la participació i d'expressar la seva resistència als projectes, programes, polítiques i processos que violen el seu dret a la vida i els seus drets col·lectius i ambientals. A més, la naturalesa, animals i plantes també tenen drets que s'han de respectar (TNI, 2021).

- **Justícia de gènere:** té com a propòsit eliminar les desigualtats entre les dones i d'altres identitats dissidents, i els homes que es produeixen a la família, la comunitat, el mercat i l'estat. Això requereix que les institucions -des d'on s'administra la justícia fins a les encarregades de dissenyar les polítiques econòmiques- retin comptes de l'atenció que dediquen a la injustícia i la discriminació que manté moltes dones i altres identitats dissidents en la pobresa i l'exclusió. Quatre àrees que són primordials per a la justícia de gènere són (UNWOMEN, 2010):
  - Expandir els serveis públics sensibles a les dones i als col·lectius més vulnerats, atenent els drets de les dones, de les altres identitats dissidents i de les nenes a l'educació, la salut i els aliments.
  - Garantir terres i llocs de treball per a les dones i altres identitats dissidents, per assegurar-los el dret a un mitjà de vida decent derivat de l'accés als béns econòmics. • Incrementar la veu de dones i altres identitats dissidents en la presa de decisions: participació plena de les dones i altres identitats dissidents en la societat, començant per l'autonomia en el si de la família fins a la seva inserció en tots els processos polítics comunitaris, nacionals i internacionals.
  - I eliminar la violència contra les dones, altres identitats dissidents i les nenes, que és un flagell que massa dones, altres identitats dissidents i nenes pateixen diàriament i en limita les oportunitats, n'obstaculitza la mobilitat i els nega drets.

6. Recomanacions pedagògiques per fomentar les sobiraniaes als centres educatius

Creiem que el treball amb l'alumnat ha de poder **construir consciències crítiques amb el model econòmic actual, per poder enfortir el seu compromís respecte a les problemàtiques socials, de gènere i climàtiques.**

En síntesi, les **recomanacions pedagògiques concretes per als centres educatius** serien les següents:

- Transmetre **informacions científiques** de manera entenedora i pedagògica, així com amb exemples demostratius i aclaridors de les idees transmeses.
- Treballar a les aules de **manera pràctica i amb propostes tangibles**, a través de prendre consciència de la necessitat i distribució de les tasques realitzades per l'alumnat i el professorat, o de compartir experiències quotidianes.
- **Atendre les emocions** davant tot el possible ventall que es pugui sentir o expressar vers les vulneracions de drets al medi i les persones, com és la frustració, la por o la tristesa. L'acompanyament emocional també és indispensable per superar les resistències dels esforços del treball que impliquen els projectes transformadors i potser de renúncia a alguns elements també (per exemple, el consum desbocat i no conscient), així com connectar-ho amb altres emocions positives que produeix formar part del canvi global.
- Generar i facilitar espais de **relació personal i grupal** sustentats en els afectes, les empaties i les emocions, que visibilitzin les minories i els referents alternatius, posant en valor la diversitat de sabers, la vinculació amb el medi natural i les múltiples formes d'entendre el món.
- Fomentar la **participació en iniciatives** que promoguin la transformació cap a societats que respectin el dret al medi ambient sa i les relacions no discriminatòries.
- Tenir com a guia de base alguns dels **valors** als quals fem referència quan parlem de **transitar cap a models ecofeministes** (Bayas, B. i Bregolat, J., 2021), com són:
  - **Economia feminista i economia ecològica.** Per una banda, l'economia feminista visibilitza, dona importància i proposa la **redistribució de les cures** a la societat per al seu sosteniment i benestar. Per altra banda, l'economia ecològica suma la consciència de **límits materials, físics i energètics del planeta**, així com la importància de preservar, cuidar i protegir els actius ambientals dels territoris i ecosistemes que ens envolten per una més gran resiliència i sostenibilitat ambiental.
  - **Sostenibilitat de la vida.** És un concepte que posa l'accent en els processos i relacions que es produeixen de forma cíclica i constant per garantir la satisfacció de les necessitats de les persones i el seu desenvolupament en condicions dignes. Fa present que el procés és tan important com els resultats, el canvi i el conflicte, qüestionant els sistemes de poder que operen sobre les nostres realitats materials, encarnades i territorialitzades de forma desigual i combinada. Per tant, ens parla de **necessitats materials i immaterials**, de béns comuns i naturals i de serveis, de cures, afectes i cossos (Pérez Orozco, 2006), des dels valors de dignitat, solidaritat i corresponsabilitat.
  - **Ecodependència.** Les nostres vides habiten i es desenvolupen inscrites dins d'un medi natural, que té límits físics i s'autoorganitza en cicles naturals i cadenes tròfiques permanents per mantenir-se i perdurar en el temps (Herrero, Pascual i González, 2018). Necessitem l'aigua, el sol i el vent, sòls fèrtils i les seves plantes, fruits i llavors; necessitem l'entremat complex, divers i dinàmic de la biosfera per poder

sostenir la vida en condicions dignes i satisfer les nostres necessitats materials bàsiques. Per tant, **ens trobem subjectes a la naturalesa**, als seus cicles i els seus límits materials, i corporalitzem cada un dels impactes de la seva destrucció, contaminació i extralimitació⁵.

- **Resiliència.** És la capacitat de generar comunitats arrelades capaces d'adaptar-se a canvis i noves circumstàncies. Voler pensar les ciutats com a espais resilents, no de manera reactiva sinó amb propostes alternatives i transformadores respecte a l'actual model, que ens porta a analitzar el seu metabolisme divers i heterogeni, les relacions que s'inscriuen en els diferents barris, les necessitats de les veïnes i buscar així respostes concretes a les diferents realitats, buscant el benestar i salut comunitària. La resiliència implica fer de la fragilitat, la vulnerabilitat, les dependències i les limitacions sistèmiques una fortalesa, implica deixar de donar l'esquena a la nostra pròpia supervivència.

Aquests valors, i les seves propostes pràctiques, es poden aplicar a diversos nivells: als continguts de les matèries, a la docència a través d'activitats i projectes, en aspectes organitzatius del centre educatiu (proveïdores, tipus de materials, optimització dels recursos per reduir el consum, etc.), i en la relació entre persones (fer escolta activa de totes les veus, vetllar per l'assoliment de les necessitats diverses, dedicar espai d'atenció a la vulnerabilitat i donar importància i redistribuir les tasques de cures).

⁵ Actualment, les nostres vides no se sostenen globalment sobre els cicles regeneratius i de reproductius de la natura, sinó precaritzant i destruint els béns clau que permeten els processos de regeneració. Vivim sobrepasant anualment la biocapacitat de la Terra, desregulant cicles i perturbant líndars que produeixen canvis a gran escala i a gran velocitat.

7. Bibliografia citada i recomanada

- **Acció Ecofeminista (2020).** Cicle de webinars de Sobiranes Ecofeministes. Disponible a: <https://odg.cat/blog/webinars-sobiranes-ecofeministes/>
- **Bayas, B. i Bregolat, J. (2021).** Propostes ecofeministes per repensar les ciutats. Camins públics i comunitaris. Disponible a: <https://odg.cat/publicacio/propostes-ecofeministes-per-repensar-les-ciutats/>
- **Colectiva XXK. (2020).** Derivas feministas hacia el bien vivir. Bizkaia: Colectiva XXK, Paz con Dignidad, OMAL
- **Declaració política del Fòrum d'ONG/OSC per a la Sobirania Alimentària (2002).** Sobirania alimentària: un dret per a tots. Roma, juny de 2002
- **Fundació Akwaba (2021).** Guia pedagògica. Primera fase FEM ECO: connectem el gènere i el medi ambient a l'escola i al món. Disponible a: https://femecoakwaba.files.wordpress.com/2021/04/guia_pedagogica_femeco_1afase.pdf
- **Fundesplai (2020).** L'Antropocè i els Objectius de Desenvolupament Sostenible. Disponible a: http://mediambient.gencat.cat/web/.content/home/ambits_dactuacio/educacio_i_sostenibilitat/educacio_per_a_la_sostenibilitat/escoles_verdes/espais_dintercanvi/Trobades_tematiques/2020/ODS/ods1.pdf
- **Maristany, B., Flores, M. i Rius, J. (2021).** Emergència climàtica. Guia didàctica. Disponible a: https://www.entrepueblos.org/wp-content/uploads/2021/04/Guia_EmergenciaClimatica_ok_pagines_5_baixa.pdf
- **Plumwood, V. (1993)** Feminism and the Mastery of Nature. London: Routledge.
- **Col·lectiu Punt 6 (2019).** Urbanismo feminista. Por una transformación de los espacios de vida. Barcelona: Virus Editorial.
- **Raworth., K. (2013).** Definir un espacio seguro y justo para la Humanidad. Disponible a: https://forotransiciones.org/wp-content/uploads/sites/51/2014/06/definir-un-espacio-seguro-y-justo_K_RAWORTH.pdf
- **Vilaseca, E. (2019).** La dimensió ecològica de l'Economia Social i Solidària. Situació actual i reptes per a la transició ecològica. Disponible a: <https://economiasocial.coop/wp-content/uploads/20.pdf>
- **Xarxa per la Sobirania Energètica (2018).** Tenim Energia: reptes de la transició cap a la sobirania energètica. Disponible a: <https://www.xse.cat/wp-content/uploads/2019/04/tenim-energiadef.pdf>
- **Portal web de l'Associació Drets Sexuals i Reproductius,** disponible a: <https://lassociacio.org/>
- **Portal web de l'Associació Rosa Sensat,** disponible a: <https://www.rosasensat.org/>
- **Portal web de l'Associació de Municipis i Entitats per l'Aigua Pública,** disponible a: <https://amap.cat/ca>
- **Portal web de Limnos. Associació de Defensa del Patrimoni Natural del Pla de l'Estany,** disponible a: <http://www.limnos.org/>
- **Portal web de l'Observatori del Deute en la Globalització,** disponible a: <https://odg.cat/>
- **Portal web del Transnational Institute,** disponible a: <https://www.tni.org/es>
- **Portal web de la XTEC - Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya,** disponible a: <http://xtec.gencat.cat/ca/inici>
- **UNIFEM (2020).** Justicia de Género: Clave para Alcanzar los Objetivos de Desarrollo del Milenio. Disponible a: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/media/publications/es/unifem-mdg-brief-2010-sp%20pdf.pdf?la=es&vs=2254>